

Striden om Ringe mølle

Af Viggo Bang

Når man nævner stednavnet Ringe, tænker de fleste vel på den midtfynske stationsby, men der findes endnu en fynsk bebyggelse med dette navn. Den ligger i Nr. Nærå sogn på Nordfyn omtrent midt imellem Otterup og Bogense.

Her ligger Ringe vandmølle, som sidst i 1400-årene var centrum i en voldsom strid mellem to adelslægter, og i det følgende skal der berettes om denne strid, sådan som den er overleveret i middelalderlige dokumenter, samt om hovedpersonerne i denne strid.

Det nordfynske Ringe er en middelstor landsby, som i 1511 bestod af 13 gårde, incl. vandmøllegården (1), og dette antal gårde holdt sig stort set uforandret frem til efter udskiftningen, som her fandt sted i 1797. Gårdene lå langs en nord-syd-gående landsbygade med møllen som den nordligste gård ned til Ringe å. Selvom 5-6 gårde er flyttet ud efter udskiftningen, har byen dog bevaret en del af sit oprindelige præg.

Ringe å har sit udspring i Hjadstrup sogn 6-7 km sydligere og gennem en bred, opdyrket ådal løber den mod nord. På sin vej har den leveret drivkraft til hele 3 vandmøller. Først den lille Bredstrup mølle. Derefter, ca. 1 km vest for denne, Ringe mølle, som var noget større, og endelig, kort før det oprindelige udløb i Klinte strand, Holme mølle. Sammen med Kragelund mølle ved V. Egense var det i senmiddelalderen de eneste vandmøller i Skam herred.

Første gang, man hører om Ringe mølle, er i 1410, hvor væbneren Joen Rathmandstorp overdrager sine rettigheder i møllen til ridderen Johan Olufsen (Bjørn) til Lykkesholm ved Ørbæk (2).

Året før havde Johan Olufsen ved et mageskifte erhvervet en nu nedlagt hovedgård i Rostrup i Skamby sogn, ligesom han på et tidspunkt havde erhvervet sig en part i en nu ligeledes nedlagt hovedgård i Jersore i Klinte sogn (3), men allerede i 1416 blev der skiftet efter Johan Olufsen og hans enke, fru Ingeborg. En af parrets svigersønner, ridderen Axel Andersen (Mule til Kærstrup på Lolland) fik hovedgården i Rostrup med alt sit tiliggende »samt møllen«. Desuden parten i hovedgården i Jersore samt 6 gårde i Nr. Højrup (4). Da der hverken findes møller ved Rostrup eller Jersore, er det rimeligt at antage, at der er tale om Ringe mølle.

I 1421 pantsatte Axel Andersen imidlertid både hovedgården i Rostrup, sin part i hovedgården i Jersore, gårdene i Nr. Højrup samt

møllen til sin svoger, ridderen Steen Basse til Tybjerg ved Næstved, som var gift med en anden datter af Johan Olufsen (5), og i 1423 gav han Steen Basse skøde på dette gods sammen med yderligere gods i landsbyerne Klinte i Klinte sogn, Vesterby i Grindløse sogn samt i Torup i Skamby sogn (6). I dette skøde nævnes det udtrykkelig, at der er tale om Ringe mølle.

Steen Basse var imidlertid ikke ejer af dette nordfynske gods ret længe. Allerede i 1427 skænkede han alt det gods, han havde købt af Axel Andersen sammen med en del gårde andre steder på Fyn til et evigt vikarium, som han havde stiftet ved Vor Frue kirke i Nyborg (7).

Der synes at have været ført nogle sager i forbindelse med andre dele af dette gods, så først i 1441 fik kirken i Nyborg, eller rettere Antvorskov kloster ved Slagelse, som ejede kirken, den endelige råderet over godset.

Allerede i 1450 dukker imidlertid en ny ejer af Ringe mølle op, nemlig ridderen Eggert Frille.

Eggert Frille stammede fra Ribeegnen, hvor han var søn af en lavadelsmand, og muligvis har han tjent en del penge ved studehandel. I 1431 var han kongens lensmand på Oregård 7–8 km sydvest for Bogen, som allerede i 1200-tallet var krongods (8). Det kunne se ud til, at han har haft Oregård som pant for et lån til kongen, for siden omtales det, at han udover dette pant tillige fik hele Skam herred i pant for et samlet tilgodehavende på 800 rhinske gylden (9).

Omkr. 1430 giftede Eggert Frille sig med Anne Iversdatter Jul fra Runtoft i Sydslesvig, som havde familie i Krogsbølle på Nordfyn, og i de følgende år træffer man gang på gang Eggert Frilles navn, idet han foretog meget omfattende opkøb af gårde især på Nord- og Vestfyn.

Politik gav Eggert Frille sig også af med, og da Christoffer af Bayern kom på tronen i 1440, blev Eggert Frille ridder og rigsråd, og han forlenedes yderligere med Hindsgavl og Skinkelborg len. Også hos Christian d. I. var hr. Eggert i første række. I 6 år var han kammermester (datidens finansminister) og i et par år tillige høvedsmand på København slot.

At Eggert Frille har været i stand til også at få sine familiemedlemmer op ad den sociale rangstige ses af, at man i 1460 træffer hans broder, Johan Frille, som ridder og høvedsmand på Nykøbing på Falster, mens en tredje broder var ærkedegn i Ribe (10).

Omkr. 1468 ragede hr. Eggert imidlertid uklar med kongen. Han mistede sine betroede poster og måtte i en periode opholde sig i udlandet. Han blev dog taget til nåde igen, og da han døde i 1470, efterlod han sit gods til sit eneste barn, datteren Ermegård (11).

Efter hr. Eggerts død får man dog en fornemmelse af, at de metoder, han har anvendt i forbindelse med sine gårdhandler, ikke altid har

Ringe mølle: Det overdækkede hjul mellem bygningerne. (Efter Frode Lund: Fynske vandmøller, 1973).

været helt stuerene. I hvert fald lod hans svigersøn, ridderen Bent Bille, i 1472 tage tingsvidne på Skovby herredsting om, at »hr. Eggert aldrig nødte Niss Unkersen (i Kelleby, Vigerslev sogn), hverken med stok eller jern« (12). Der må vel have været hvasket i krogene, må man tro.

Hr. Eggerts eneste datter, jomfru Ermegård, var allerede i 1450'erne blevet gift med Filip Thott, hvorved også hun kom ind i rigsrådsadelen. Filip Thott var ud af den meget rige Thott-slægt, som netop her i Unionstiden var meget fremtrædende både i Danmark og Sverige. Slægten ejede store godser i begge lande, og en af hr. Filips brødre var lensmand på Gotland. Filip Thott døde imidlertid, og omkr. 1466 blev fru Ermegård gift for anden gang med ridderen Bent Bille til Søholm i Nordvestsjælland. Også Bille-slægten hørte til i samfundets top, og i 1481 blev Bent Bille rigsråd, og 1484–90 var han lensmand på Næsbyhoved.

Eggert Frille efterlod sig en god arv til datteren. Der findes bevaret et betydeligt antal adkomstbreve, men først i skiftet efter fru Ermegård i 1504 får man et samlet overblik, der fortæller, at ganske vist havde hr.

Eggert ikke selv været i besiddelse af hovedgårde som centrum for sit gods, udover dem han havde som len, men alene på Fyn ejede han 95 gårde.

Dette gods arvede datteren, og hendes mand, Bent Bille, varetog bestyrelsen af godset sammen med sit eget gods. Desuden begyndte han for egen regning at handle med gårde på Fyn, hvor man træffer hans navn gang på gang i kilderne fra 1474 til hans død i 1494.

Men tilbage til Ringe mølle. Eggert Frille var kommet i besiddelse af en stor gård i Ringe, hvis tilliggende kaldtes »Hertugens jord«. I 1450 enedes han med Antvorskov kloster om et mageskifte, hvori han overlod klosteret den omtalte gård, mens han fik Ringe mølle. Det fremgår af kilderne, at klosteret desuden ejede flere andre gårde i Ringe, og det blev bestemt, at mølleren måtte »nyde fri fægang med klosterets tjenere sammesteds« (13). At hr. Eggert også ejede mere gods i Ringe fremgår af, at han året efter skødede endnu en gård, han ejede i Ringe, til Sct. Hans kloster i Odense (14).

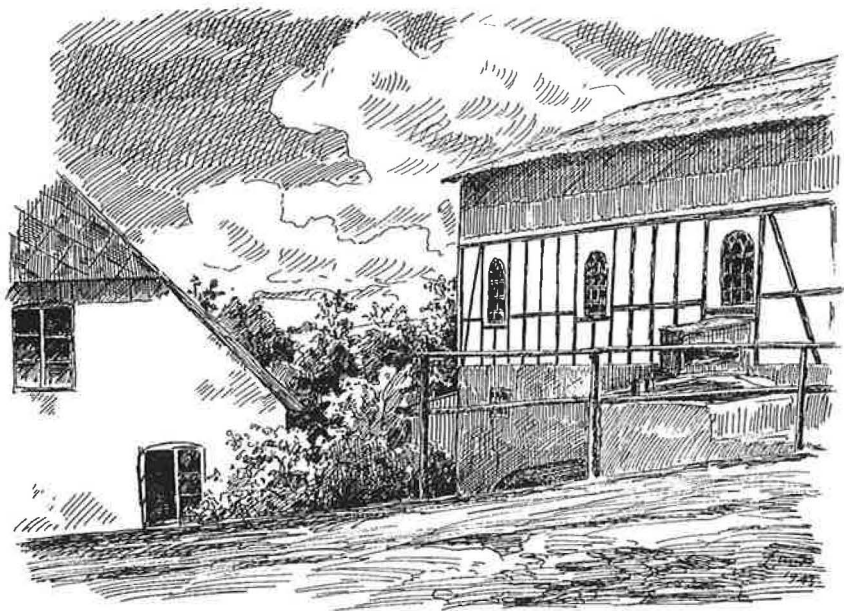
Også dengang gjaldt det om at have orden i sine papirer, så en måned efter overtagelsen af møllen lod hr. Eggert sin broder, Johan Frille, og et par nordfynske adelsmænd tage tingsvidne på Skam herredsting om, at »Ringe mølle har været et frit møllested i hr. Johan Olufsons, hr. Axel Andersens, hr. Steen Basses og fornævnte Antvorskov klostres værge i 50 vintre og længere« (15).

I 1486 kom Bent Bille, som nu administrerede fru Ermegårds gods, i trætte med ridderen Predbjørn Podebusk til Vosborg ved Vemb i Vestjylland, som desuden ejede hovedgården Kørup i Krogsbølle sogn, som er nabosogn til Nr. Nærrå. Hr. Predbjørn påstod, at møllen var hans.

For at sikre sine rettigheder til møllen tog Bent Bille tingsvidne på Skam herredsting, hvor der ved en række nordfynske adelsmænd vidnedes Bent Bille lovhævd på Ringe mølle og møllested (16). Næste forår havde han sin sag for kongens retterting, hvor han fremlagde det brev, hvori Eggert Frille fik skøde på Ringe mølle fra Antvorskov kloster, ligesom han fremlagde sit tingsvidne fra 1486 (17).

Predbjørn Podebusk var 4. generation efter et medlem af en adelslægt fra den vendiske ø Rügen, som var indvandret til Danmark under kong Valdemar Atterdag, og som i sit hjemland bar navnet Putbus. Gennem giftermål og ved køb blev Podebusk'erne meget velstående, og allerede i 1409 begynder de at optræde på Nordfyn, hvor de erhvervede en nu forlængst nedlagt hovedgård, Holmegård, som har ligget tæt ved Holme mølle.

Antagelig ikke så længe efter har de erhvervet en landsbyhovedgård i landsbyen Kørup, som lå imellem Nr. Nærrå og den nuværende hovedgård Kørup. I løbet af 1500-årene blev Kørup by nedlagt, idet nogle af gårdene blev flyttet til Nr. Nærrå, hvor man endnu på kortet over byen

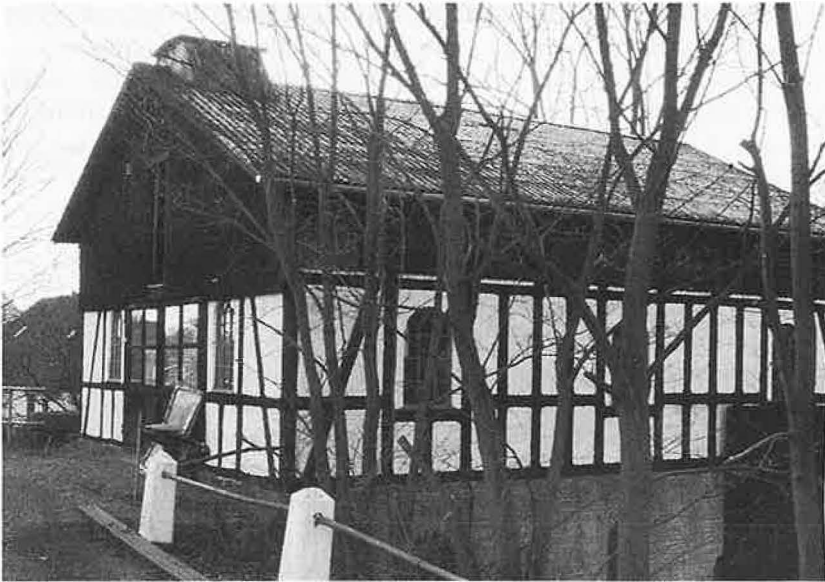
Ringe mølle. (Efter Frode Lund: Fynske vandmøller, 1973).

på udskiftningstiden kan finde dem som 8 meget regelmæssigt placerede gårde i byens østlige del, hvor de danner en klar modsætning til byens øvrige lidt mere uregelmæssigt liggende gårde. Resten af Kørup by, 3 gårde, blev lagt sammen med den oprindelige Kørup hovedgård, som sidst i 1500-årene blev flyttet østpå til sin nuværende plads.

Hr. Predbjørn, som i 1480'erne var en ung mand, synes at have været en temmelig voldsom person, og adskillige gange satte han sig endog op imod kongen, hvilket han måske har kunnet gøre i kraft af sin rigdom. I en lang periode var han dog lensmand på Riberhus. Også han styrkede sin finansielle stilling ved giftermål. Han var først gift med Vibeke Rosenkrantz, datter af rigshovmester Erik Ottesen Rosenkrantz, hvorved han kom i besiddelse af Bidstrup i Jylland. Efter hendes død giftede han sig med Anne Gyldenstjerne, som bl.a. medbragte Bregentved på Sjælland og Karsholm i Skåne. Hr. Predbjørn døde i 1541 (18).

Hadde Eggert Frilles metoder undertiden ikke været helt fine i kanten i forbindelse med hans gårdkøb, var hr. Predbjørns endnu mindre fine. Han tog nemlig selv.

I midten af 1480'erne må der være gået voldsomme ting for sig på Ringe mølle. I maj 1487, mens Bent Bille var lensmand på Næsbyhoved, mødte han op hos kong Hans og klagede over, at hr. Predbjørn »voldelig har uddrevet Bent Billes tjenere af møllen og oppebåret hans landgilde«. Atter fremlægger Bent Bille sine gamle adkomstdokumen-

Ringe mølle: Yngste møllehus set fra nord. (Foto 1993).

ter helt tilbage fra Eggert Frilles mageskifte i 1451 og frem til det seneste fra 1486, hvorefter hr. Bent »havde møllen efter loven« (19).

Enten malede retsmaskineriet også langsomt dengang, eller også er dokumenter i mellemtiden gået tabt. Man skal i hvert fald frem til august 1488, før kongen »byder hr. Predbjørn Podebusk inden 5 dage at udlægge Bent Bille den landgilde, han mod loven har oppebåret af Ringe mølle« (20).

Derefter går der 3 år, før der igen er kilder, som omtaler sagen, men i mellemtiden må hr. Predbjørn have siddet flere kongelige henvendelser overhørig.

I januar 1491 syntes kong Hans åbenbart, at det kunne være nok. Han udsteder befaling til, at hr. Predbjørn skal udlægge den ulovlig oppebårne landgilde af Ringe mølle. 4 riddere, nemlig »hr. Ludvig Marsk til Østrup, Wilhelm Frille i Wedeløff, Bent Persen i Uggerslev og Jørgen Marsvin, lensmand på Nyborg« befales til, sammen med Bent Bille, at »drage til hr. Predbjørns bo og udæske af hans bo fyldest for hovedsag, skadegæld, faldsmål (bøde), kost og tæring, og kongen for hans breve, han (hr. Predbjørn) har siddet overhørig. Vederfares eder ikke fyldest, da indfører ham (Bent Bille) fyldest i hans (hr. Predbjørns) jord ...« (21). Altså en regulær fogedforretning.

Det må have været et imponerende skue, da de 5 riddere med følge drog op foran Kørup, men desværre var hr. Predbjørn ikke hjemme, så

de blev modtaget af hans foged, der naturligvis søgte at slippe så billigt som mulig på sin herres vegne. I hvert fald modtog de fremmødte kun »fæ, heste og øg og et sværd for 9 mark og 100«. Da Bent Bille på den måde ikke fik fyldest for hele sit tilgodehavende, gjorde man desuden udlæg i »8 gårde i Nærå samt korn, lam, høns og gæs«. Og siden gav marsken Bent Bille »indføring i hr. Predbjørns gods« (22).

I 1494 døde Bent Bille, og i første omgang optræder i hans sted broderen, Sten Bille, der ligesom hr. Bent var ridder og rigsråd og desuden landsdommer i Skåne. Siden overtager Bent Billes søn med fru Ermegård, Hans Bille, bestyrelsen af moderens gods på Fyn.

Men uanset hr. Bents død fortsatte striden om Ringe mølle, og det ser ud til, at hr. Predbjørn igen har optrådt voldeligt. I februar 1495 indbragte Sten Bille sagen for kong Hans på sin nevøs og dennes medarvingers vegne. Hans Bille klagede over, at hr. Predbjørn voldelig havde frataget ham og hans medarvinger møllen, som var »afbrændt og 9 pd. mel (ca. 23 tdr.) oppebåret«. Hr. Predbjørn påstod, at det var hans mølle, og at den først var brændt bagefter. Kongens dom lød på, at Hans Bille og hans medarvinger skulle beholde møllen, og hr. Predbjørn måtte »ikke tage vandet fra møllen«, d.v.s. foretage ændringer i vandløbet, hvorved møllen mistede sin drivkraft (23).

Man må jo nok sige, at hr. Predbjørns påstand om, at det var hans mølle, var temmelig luftig, når man tager i betragtning, at det var Bille-slægten, som havde alle papirerne i orden næsten 50 år tilbage i tiden.

Der har åbenbart også været problemer med at få inddrevet landgilden fra de bønder i Nr. Nærå, som Bent Bille havde fået udlæg i. På Skam herredsting lovsøgte Hans Olsen i Holse, som havde været Bent Billes betroede mand, og som nu optrådte på Hans Billes vegne, bønderne i Nærå for landgilde m.m., som de var Hans Bille pligtig. Hr. Predbjørns foged på Kørup, Jes Persen, lovede at ville betale på hr. Predbjørns vegne (24). Formuleringen kunne tyde på, at hr. Predbjørn fortsat har indkrævet landgilden af disse gårde, som de stadig var hans egne.

En uges tid efter bad hr. Predbjørn dog bønderne i Nærå at være Hans Bille lydige og give ham hans landgilde (25).

At det har gået dramatisk til ved Ringe mølle i foråret 1495 får man indtryk af ved et par dokumenter fra dette forår. Ifølge et tingsvidne fra Skam herredsting tilstod hr. Predbjørns foged på Kørup, at »han trak stigbordet op for Ringe mølle og kastede dem (plankerne) i bagfloden«, den del af vandløbet, som blev ledet udenom møllen (26). Og på et kirkestævne i Brenderup i Vends herred udspurgte Hans Billes foged, Hans Olsen i Holse, mølleren, Nis Persen i Fyllested mølle i Brenderup sogn om hans afgang fra Ringe mølle. Nis Persen fortalte, at

hr. Predbjørn sendte 8 svende, som »lod dæmningen udskære« og meddelte Nis Persen, »at bevarede jeg mig ved møllen, skulle jeg fare ilde«. Og hr. Predbjørn havde derefter ansat en anden møller (27).

Få dage efter var sagen om ejendomsretten til møllen for på Skam herredsting. Her vidnede en række bønder fra Ringe og omegn om skelforholdene ved møllen, og desuden vidnede »Nis møller, som tilforn boede i Ringe mølle, at han var der i 20 år og brugte jorden uden kære« (28).

I begyndelsen af 1496 var sagen oppe på Fynbo landsting 2 gange, hvor hr. Predbjørns foged, Jes Persen, truede med fortsatte sagsanlæg mod Bent Bille (29).

Derefter findes tilsyneladende ikke flere dokumenter, som kan fortælle, hvordan det videre gik i sagen, men man får jo unægtelig det indtryk efter det hidtidige forløb, at hr. Predbjørn i kraft af sin stilling og rigdom har kunnet tillade sig hvad som helst. Han sad kongebud overhørig, og han brugte vold og hærværk, når det passede ham.

Næste gang, man træffer på Ringe mølle i kilderne, er i skiftet efter fru Ermegård i 1504, hvor møllen tilfaldt hendes datter, Karine Bentsdatter Bille, som var gift med ridderen Henrik Knudsen Gyldenstjerne til Iversnæs (det nuværende Wedellsborg) og Restrup vest for Ålborg, og det er jo muligt, at hr. Predbjørn der har mødt, om ikke sin overmand i rigdom og indflydelse, så dog sin ligemand.

På Kørup sad hr. Predbjørn fortsat som ejer til sin død i 1541. Da hans søn, Claus, var død året før, blev det sønnesønnen Mourits, der førte godset videre til sin død i 1593.

Hr. Mourits slægtede tydeligt sin farfar på, og han førte et utal af retssager. Fra Kronens side anklagedes han for at forurette Kronens bønder, at ødelægge jagten og forhugge skovene. Det sidste var ikke blot for at skaffe sig selv tømmer, men også til salg for egen regning. Desuden eksporterede han øksne uden at betale told. Alt dette medførte temmelig skarpe tilrettevisninger fra kongen.

Det var hr. Mourits, som oprettede det nuværende Kørup og byggede de ældste dele af den nuværende hovedbygning, og ved køb og mageskifter, bl.a. med Kronen, søgte han at arrondere sit gods i de omkringliggende sogne (30).

I 1590 besøgte den fynske biskop, Jakob Madsen, Nærå sogn, og han beretter, at der i sognet fandtes 3 møller, nemlig Bredstrup mølle med 1 kværn, tilhørende Erik Hardenberg til Skovsbo på Østfyn, Holme mølle med 2 kværne, tilhørende Mourits Podebusk til Kørup, samt Ringe mølle med 2 kværne, hvor der dog ikke nævnes nogen ejer (31).

Fra Kørup havde man omkr. 1650 anlagt en avlsgård ude ved nordkysten, som fik en del af sin jord ved nedlæggelse af et antal gårde i landsbyen Agernæs. Det blev til hovedgården Egebjerggård, og ved

matriklen i 1664 finder man, at Ringe mølle da lå til Egebjerggårds hovedgårdstakst.

Så møllen kom altså alligevel i Podebusk'ernes besiddelse, og dette ejerforhold fortsatte helt frem til begyndelsen af 1900-tallet.

Forklaringen herpå er betydelig mindre dramatisk end det foregående. Omkr. 1540 giftede en søn af Henrik Knudsen Gyldenstjerne og Karine Bentsdatter Bille, Knud Henriksen Gyldenstjerne til Ågård, sig nemlig med Predbjørn Podebusk's datter, Jytte Podebusk til Vosborg, og efter hans død i 1568 og hendes død i 1573 er møllen faldet i arv til Podebusk'erne (32).

Ved matriklen i 1688 oplyses det, at møllen stadig var under Egebjerggård, at den stadig havde 2 kværne, men at den ikke kunne male i tørke eller i stærk frost.

Fra 1825 fik Ringe vandmølle hjælp af en vindmølle, men man fortsatte med vandkraft helt op til slutningen af 1800-tallet. I det hele taget ser det ud til, at mange af de gamle vandmøller gik ud af drift ved den tid. Det skyldes dels, at vandføringen i vandløbene ofte blev forringet i forbindelse med dræning af agerlandet, som især tog fart fra midten af 1800-tallet. Dels at de gamle møller, som jo nødvendigvis måtte ligge ved vandløbene og derfor ofte ucentralt for brugerne, blev udkonkurreret først af vindmøllerne, som kunne anbringes mere spredt i landskabet, hvor der var behov for dem. Og endelig at man netop i de sidste årtier af 1800-tallet begyndte at anvende andre energikilder i form af damp- og motormøller, som kunne anlægges centralt ved jernbaner og i byer (33).

Men den gamle vandmøllegård, som man første gang hører om for snart 600 år siden, ligger dog stadig på sin plads ved Ringe å, selvom den i henved 100 år ikke har været i drift som vandmølle. Og man kan da i hvert fald foreløbig glæde sig over de kønne bindingsværksbygninger fra 1800-tallet, som netop i 1993 er ved at blive sat i stand.

Noter

Forkortelser i noter:

Rep.: Repertorium Diplomaticum Regni Danici Mediævalis.

ÆDA: De ældste danske Arkivregistraturer, bd. I-V. Udg. af T. A. Becker m.fl., 1854-1910.

1. Næsbyhoved lens regnskaber 1502-1511. Udg. af H. Bennike Madsen og E. Porsmose, 1991, s. 372.
2. 1410 ÆDA IV 196.
3. Rep. 24/2 1409.
4. Rep. 6/1 1416.
5. 1421 ÆDA IV 214.
6. Rep. 31/10 1423.
7. 1427 ÆDA IV 207.
8. Rep. 25/4 1431.
9. Rep. 17/3 1455.

10. Rep. 27/3 1460. Ærkedegn: Biskoppens medhjælper og stedfortræder i administrative spørgsmål.
11. Generelt om Eggert Frille se Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968.
12. Rep. 7/3 1472.
13. 1450 ÆDA IV 214 og Rep. 20/12 1450. Fægang = græsning.
14. 1451 ÆDA IV 214.
15. Rep. 21/1 1451.
16. Rep. 27/7 1486.
17. Rep. 11/3 1487.
18. Om Podebusk'erne og Kørup se William Norvin: Egebjerggård og Kjørup i Danske Slotte og Herregårde, bd. 9, 1965 samt i Trap, Danmark, Odense amt, 5. udg. 1956. Fyns Amtskommunes Landsbyregistrering, 1983.
19. Rep. 15/5 1487.
20. Rep. 2/8 1488.
21. Rep. 16/1 1491.
22. Rep. 22/10 1492 og 9/5 1493.
23. Rep. 17/2 1495.
24. Rep. 19/3 1495.
25. Rep. 26/3 1495.
26. Rep. 16/4 1495. Stigbord: Plankeanordning, hvormed man regulerer vandstanden i mølledammen.
27. Rep. 27/4 1495.
28. Rep. 30/4 1495.
29. Rep. 16/1 1496 og 13/2 1496.
30. Jfr. note 18.
31. Mester Jakob Madsens Visitatsbog v/ A. R. Idum, 1929.
32. Ågård ved Fjerritslev var Gyldenstjernernes oprindelige slægtsods.
33. Ole Jeppesen: Kornproduktion og formaling. Upubliceret hovedfagspeciale, 1991.